

काजूबोंडे, मोहाफुले पासून उत्पादित केलेल्या मद्यास
“देशी मद्य” याऐवजी “विदेशी मद्य” असा दर्जा देणे
व या पदार्थासह फळे, फुले यांपासून मद्यार्क उत्पादन
व त्यातून विदेशी मद्यनिर्मिती करण्यासाठी धोरण.

महाराष्ट्र शासन
गृह विभाग

शासन निर्णय क्र.एमआयएस-०९२०/प्र.क्र.१५४/राउशु-२

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.

दिनांक :- २३.०६.२०२२

प्रस्तावना :-

मोहा वृक्ष हे केवळ भारतीय उपखंडातच आढळून येत असून, राज्यातील जंगलात मोहा वृक्ष मोठ्या प्रमाणात आढळून येतात. राज्यात मोहाफुलाच्या आयातीवर बंदी असल्यामुळे व मोहाफुलांच्या मद्यार्कापासून मद्य बनविण्याची प्रक्रिया ही खर्चिक असल्याने व ती परवडत नसल्यामुळे, या मद्यावरील उत्पादन शुल्काचा दर इतर मद्याच्या तुलनेत अत्यंत कमी असून देखील मोहाफुलांपासून देशी मद्य राज्यात तयार करण्यासाठी कोणीही इच्छुक होत नाही. मोहाफुलांपासून वेगळ्या प्रकारच्या मद्य निर्मितीस परवानगी दिल्यास, मोहाफुलांची मागणी वाढून आदिवासी बांधवांना उत्पन्नाचा एक अतिरिक्त स्रोत तयार होईल. तसेच, भारतामध्ये काजू उत्पादनामध्ये महाराष्ट्र हे अग्रगण्य राज्य आहे. काजू उत्पादन प्रक्रियेत केवळ काजू बी (Cashew nut) विचारात घेतले जाते. तथापि, काजूबोंडावर अपेक्षित अशी प्रक्रिया केली जात नसल्याने ती वाया जातात. अशा वाया जाणाऱ्या काजूबोंडांपासून मद्यार्क तयार करून, त्यापासून मद्य निर्मिती केल्यास स्थानिक शेतकरी तसेच, काजूबोंडे गोळा करणाऱ्या महिला स्वयंसहायता गटांना देखील उत्पन्नाचा अतिरिक्त स्रोत तयार होईल. तसेच, या मद्यार्क निर्मिती प्रक्रियेमध्ये मद्यार्काव्यतिरिक्त पशुखाद्य, कंपोस्ट खत इ. उप-पदार्थ तयार होऊन याचादेखील फायदा संबंधित शेतकरी आणि उत्पादक घटकांना होईल.

२. मोहाफुले आणि काजूबोंडे याव्यतिरिक्त केळी, मोसंबी, संत्री, द्राक्षे, डाळींब यांसारख्या अन्य फळे/फुले यांचेदेखील राज्यात मोठ्या प्रमाणात उत्पादन होते. अशी फळे, फुले नाशवंत असून नैसर्गिक आपत्तीमध्ये देखील असे बरेचसे फलोत्पादन वाया जाते. राज्यात स्थानिकरित्या उत्पादित होणाऱ्या अशा नाशवंत फळे/फुले यांपासून मद्य निर्मिती केल्यास शेतकऱ्यांना याचा प्रत्यक्ष लाभ मिळू शकेल. तसेच, या मद्य प्रक्रिया उद्योगाद्वारे राज्यात रोजगार निर्मिती होईल.

३. भारतीय बनावटीच्या विदेशी मद्यावर आकारण्यात येणारा उत्पादन शुल्काचा दर उच्चतम असून काजूबोंडे व मोहाफुले यापासून निर्मित होणाऱ्या मद्यावर हा दर आकारल्यास या मद्याची विक्री

किंमत पर्यायाने जास्त होणार आहे. त्यामुळे, या मद्याच्या विक्रीस मर्यादा येतील. त्यामुळे, मोहाफुले व काजूबोंडापासून तयार होणाऱ्या मद्यार्कापासूनच्या पेय मद्यावरील उत्पादन शुल्क सवलतीच्या दरात आकारणे आवश्यक आहे.

४. राज्यात मद्यार्क (spirit) हे प्रामुख्याने मळी/धान्यापासून तयार केले जाते व त्यापासून पेय मद्य (liquor) तयार केले जाते. सन २००५ पासून काजूबोंडे व मोहाफुलाच्या मद्यार्कापासून बनविण्यात येणारे मद्य हे “देशी मद्य” म्हणून घोषित करण्यात आले आहे. सदर मद्याचे वर्गीकरण हे “देशी मद्य” असे केल्याने या मद्यासाठी मर्यादित ग्राहकवर्ग उपलब्ध झाल्याने त्याच्या विपणनास व मूल्यवृद्धीस मर्यादा येत असल्याचे दिसून येते. सबब, सदर मद्यास “देशी मद्य” याऐवजी “विदेशी मद्य” असा दर्जा देणे इष्ट ठरते.

५. उपरोक्त सर्व बाबी विचारात घेता, सध्या काजूबोंडे, मोहाफुले पासून उत्पादित केलेल्या मद्याची वर्गवारी “देशी मद्य” ऐवजी “विदेशी मद्य” अशी करून त्यापदार्थासह फळे, फुले पासून मद्यार्क उत्पादन व त्यातून विदेशी मद्यनिर्मिती करण्यासाठी धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती. याअनुषंगाने शासनाने पुढील प्रमाणे निर्णय घेतला आहे :

शासन निर्णय :-

१. स्थानिकरित्या उपलब्ध पदार्थ/फळे/फुले यांपासून मद्यनिर्मिती करण्याबाबत शासनाने पुढीलप्रमाणे निर्णय घेतला आहे:-

१. काजूबोंडे, मोहाफुले या पदार्थासह स्थानिकरित्या उत्पादित होणाऱ्या फळे/फुले यापासून तयार होणाऱ्या मद्यार्कापासून जे मद्य निर्माण केले जाईल त्यास “देशी मद्य” याऐवजी “विदेशी मद्य” असा दर्जा देण्यास मान्यता येत आहे. अशा मद्यार्कापासून निर्मित होणाऱ्या मद्यास “स्थानिक मद्य” असे संबोधण्यात यावे.
२. स्थानिक फळे/फुले इत्यादी पासून मद्यार्क उत्पादनाकरिता “नमुना-आय” अनुज्ञप्ती मंजूर करावी व या अनुज्ञप्तींना, द्राक्ष रसाचे उर्ध्वपातन करण्याकरिता असलेल्या “नमुना-आय” अनुज्ञप्तीच्या शुल्काप्रमाणेच अनुज्ञप्ती शुल्क आकारणी करण्यात यावी.
३. स्थानिक फळे/फुले यापासून बनविलेल्या मद्यार्कापासून पेय मद्य बनविण्याकरिता “पीएलएल” अनुज्ञप्ती मंजूर करावी. अशा अनुज्ञप्तींना, द्राक्षापासून तयार केलेल्या मद्यार्कावर आधारित ब्रॅण्डी पेय मद्य प्रकारासाठी दिलेल्या “पीएलएल” अनुज्ञप्तीच्या शुल्काप्रमाणेच अनुज्ञप्ती शुल्क आकारणी करण्यात यावी.
४. फळे/फुलांच्या उपलब्धतेनुसार कमी मद्यार्क उत्पादित झाल्यास अशा परिस्थितीत अथवा गरजेनुसार एखाद्या फळा/फुलापासून उत्पादित मद्यार्काची दुसऱ्या फळा/फुलापासून

उत्पादित मद्यार्कामध्ये मिश्रण (ब्लेंडींग) करण्यास मुभा राहिल. मात्र, कोणत्याही परिस्थितीत अशा नव्याने देण्यात येणाऱ्या अनुज्ञप्तींना मळी व धान्याधारित मद्यार्काचा वापर करून विदेशी मद्य बनविता येणार नाही. तसेच, फळे/फुले यापासून उत्पादित केलेल्या मद्यार्कामध्ये मळी/धान्यापासून तयार केलेल्या मद्यार्काचे मिश्रण करता येणार नाही.

५. या पीएलएल अनुज्ञप्त्यांना संलग्न विदेशी मद्याच्या किरकोळ विक्रीचा एफएल-२ परवाना अनुज्ञेय असणार नाही.
  ६. फळे/फुले यापासून तयार होणाऱ्या मद्यार्कापासून उत्पादित होणाऱ्या मद्यावरील उत्पादन शुल्काचा दर रु. ५०/- प्रती प्रुफ लिटर इतका राहिल. तसेच, उत्पादन शुल्काचे सूत्र हे निर्मिती मुल्याच्या तीन पट किंवा रुपये ५०/- प्रती प्रुफ लिटर यापैकी जे जास्त असेल ते लागू राहिल. त्याचप्रमाणे, किरकोळ विक्रीसाठी कमाल किरकोळ विक्री किंमतीचे (एम.आर.पी.) सूत्र हे भारतीय बनावटीचे विदेशी मद्यासाठी (आय.एम.एफ.एल.) लागू असलेल्या सुत्राप्रमाणे राहिल.
  ७. सदरहू मद्याची विक्री ही नमुना एफएल-२, एफएल-३, एफएल-४ व एफएल-४ अ या किरकोळ मद्य विक्रीच्या अनुज्ञप्त्यांमधून करण्यास परवानगी राहिल.
  ८. एक खिडकी योजनेमार्फत सर्व अनुज्ञप्ती/परवानग्या द्याव्यात.
२. वरील प्रस्तावाच्या अनुषंगाने महाराष्ट्र दारुबंदी अधिनियम, १९४९ अंतर्गत प्रचलित नियमात आवश्यक अनुरूप बदल करण्यासाठी शासन अधिसूचना स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येईल.
  ३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक २०२२०६२३१११६०६७७२९ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने स्वाक्षांकित करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सुधाकर श. यादव)

अवर सचिव, गृह विभाग, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२
२. मा. विरोधी पक्षनेता, विधानपरिषद/ विधानसभा, विधानभवन, मुंबई.
३. मा.उपमुख्यमंत्री/राज्यमंत्री, राज्य उत्पादन शुल्क, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई-३२.
४. मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई - ३२.

५. प्रधान सचिव (राज्य उत्पादन शुल्क), गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२.
६. आयुक्त, राज्य उत्पादन शुल्क, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई - २३.
७. सर्व जिल्हाधिकारी
८. सर्व विभागीय उप आयुक्त, राज्य उत्पादन शुल्क.
९. सर्व अधीक्षक, राज्य उत्पादन शुल्क.
१०. राउशु-२ (संग्रहार्थ).